

տեսներ իւր պաշտօնակիրց ուսուցիչները որոնք ծածկամտութեան, կեղծքերի, մեքենայութեանց, երկդիմութեան ու շողոքորթութեան օժանդակութեամբ իրար գլելով առաջ կերթան ծամածուռ ճանապարհներէ, մինչդեռ ինքն ուղիղ ճամբուն մէջ անշարժ կը մնայ երկաթեայ գնդակներու պէս իւր քայլերը կաշկանդող սկզբունքներուն շնորհիւ :

Այն ատեն կորկոտեանց՝ յուսահատ՝ ուղեց թողուլ կովկասը եւ նոր փորձ մը ընել Պոլսոյ մէջ շարունակելու ուղիղ ու պարկեշտ մարդու կեանքը : Միամիտ ու լաւատես հաւատք մը ունէր մարդերու մասին եւ կը կարծէր թէ իւր միջավայրին ապականութիւնը մասնական պարագայ մընք է եւ թէ ամէն տեղ հարկաւորապէս նոյնը պիտի չըլլար : Պոլսոյ մէջ ո՛ր եւ է ծանօթ չունէր . հոն հասած էր զրպանը Տ. Մկրտիչի ուղղուած յանձնարարականով մը միտայն եւ ուղղակի ներկայացած էր քահանային որուն պարզած էր իւր կրած դաճնութիւնները եւ այն յոյսերը որոնցմով ուժովցած կուգար Պոլիս :

Տ. Մկրտիչ հետաքրքիր մտիկ ըրեր էր եւ իրտաաւրոյին՝ բռնկի մը պէս որ բացառիկ մտազարկ մը նորորինակ ու չափեկան մեղմուտութիւնը կը տեսնէ : Անոչ խօսքերով պարուէր էր չի գինքը եւ խոստացեր էր ձեռքէն եկածն ընել իւր բազմաթիւ համեմատ պաշտօնի մը գլուխելու համար :

— Ի՛նչ մը խենթուկ, բայց աղէկ տղայ մը կ'երեւայ կոր. մտածեր էր՝ երիտասարդը ճամբայ գնելէ հետք :

Այս առաջին տեսակցութենէն յետոյ՝ կովկասացին ա՛յլ գրեթէ չարաթը երեք անգամ կանոնադրապէս կը հանդիպէր քահանային տունը իմանալու համար թէ գործի մասին յոյս մը կա՞ր :

Հիմակ որ ընթերցողները ճանչցան կորկոտեանը, անշուշտ համակարծիքն են կերպրեանինց տանիերեցին որ կը մտածէր թէ անօղոտ էր անոր մեղակցութեամբ իւր մեքենայութիւնը յաջողցնելու ջանալ :

— Այդ տղէն օգուտ քաղելու միակ միջոցն է զինքն ալ խաբել . վճռեց Տ. Մկրտիչ ուրոյապէս :

Հետեւեալ ատուուն իսկ երիտասարդը իւր սովորութեան համեմատ եկաւ լուր փնտռելու :

— Բարեւ եկար, տղա՛ս, գոչեց քահանան իւր պաշտպանեալին, աղէկ լուրեր ունի՞մ քեզի հաղորդելու :

ԵՐՈՒԱՆԻ ՕՅԵԱՆ,

(Շառուակիլի)

ԱՊՏԻԼ ՀԱՄԻՏ Բ.

(Շառ. եւ վերջ)

Ինչ ալ ըսեն Օսմանցիները մեծ մասամբ զբուռար է հաւատալ թէ Ապտիւլ-Համիտ, իւր Եւստֆ-Իզդէտին հօրեղորորդուն պէս (1), կ'աւել թուրք ժողովուրդը : Բայց, իւր հպատակներէն վախնալով ու ժողովրդականութիւն ձեռք ձգել ջանալով հանդերձ, Սուլթանը անոնց նկատմամբ անտարբերութիւն ու արհամարհանք կը տածէ, իւր ժողովուրդը կը նկատէ իրեն աւարդ հօտ մը զոր անողորմաբար կը ստանկցնէ, եւ որուն, ինչպէս ասական տոնիք, շատ պատիւ կ'ընէ զայն ուսել հանելով : Օր մը, շատ զարմացանք տեսնելով Ամէտ Միխտատ Էֆէնտին — արժանիք ունեցող զրադէտ մը որ Սուլթանին կաշառք ընդունելու յանձնարքը գործեց, — որ այդ մասին իր տիրոջ ունեցած կարծիքը կը յայտնէր, ըսելով թէ՝ «Թուրքիան անարժան է այդպիսի վեհապետի մը, թէ ամէն անոնք որ այդ մեծ իշխանին վրայ գէշ կը խօսին, հայրենիքի թշնամիներ, ապերախտներ, կոյրեր են, թէ Ապտիւլ-Համիտ պէ՛տք էր որ աշխարհիս ամենէն մեծ ազգին վրայ թաղաւորէր», եւն. Այսպէս երկայն ատեն ճառեց, եւ կայսերական խնկարկուն այդ գործին մէջ ցոյց կուտար անեւելոյթ համուզում մը, որ մեղ կը դաւարճանէր, մինչդեռ այս գաւեռատեան ճառին երբորդ ունկնդիրը, Եւստֆ Զիա փաշա էլ-Պալիտի, գլխու յար.

(1) Ապտիւլ-Վիզիլի անդրանիկ որդին, գրող, մոլեռանդ, առաստէր իշխան մը, որ կ'աւել թուրք ժողովուրդը՝ զայն պատասխանատու նշկաւեղով իւր հօր տիրու վախճանին :

գալից ճօճուժով մը հաւանութիւն կը յայտնէր, բարեկամական ակնարկ մը նետելով մեզի՝ յորդորելու համար որ իր իմաստուն օրինակին հետեւէինք ։

Եթէ Սուլթանը ինք իր վրայ շատ մեծ համարու ունի , պէտք է խոստովանիլ որ ի փոխարէն լիովին արդարադատ կը հանդիսանայ իր նախարարներուն ու բոլոր զինքը չըջատողներուն նկատմամբ , որոնց համար ունի արամարհանք մը զոր ամբողջ աղատական թուրքիան իրեն հետ կը բաժնէ ։ Օր մը որ կը խօսակցէր Նէխ Զաֆերին հետ կենդանագրերն ուրուագծեց իր մարդերէն իւրաքանչիւրին , մասնաւորապէս իր նախկին սերելիին , Իւզէթ պէյին , հռչակաւոր Էպոլ-Հուտային , իր խորհրդական համբաւաւոր Լու թֆիին , անոր որդւոյն Փայիք պէյին , որ սակայն իր ամենէն սերած անեկապաշտ էր , Հաճի Ալի պէյին եւ Նուրի փաշային , որ իր առաջին եւ երկրորդ անեկապաշտներն էին , եւ իրենց յատկութիւնները մանրամասնեց այնպիսի քաջատու թիւններով զոր գրեթէ կ'ամլնայ արտագրելու ։

Աւրիշ անգամ մը , հռչակաւոր արեւելագէտ Պ. Վամպերի՝ Սուլթանին մօտը նստած , այլ եւ այլ նիւթերու վրայ կարծիք կը յայտնէր , Սինեակին խորը , դրանը առկէ . ոտքի վրայ կեցած , Սայիտ փաշա , — թուրքիոյ պետական մարդերէն մին որ շատ նշանաւոր իմացականութեամբ մը օժտուած է , թէպէտ այդ իմացականութիւնը իր երկրին աղետաբեր եղած ըլլալ , — խօսակցութեանը ներկայ կը գտնուէր , ձեռքերը իրարու վրայ բերած , կոճակը թեքած , խորին խոսարհութեան կեցուածքով մը , ուր ձաճորթի ալ կը խառնուէր , որովհետեւ Սուլթանին եւ անոր խօսակցիցէն շատ հեռու գտնուողով՝ անոնց ըսածներէն բան մը չէր կրէր նար իմանալ , խօսակցութեան նիւթը ներքին գործերն ըլլալով , Վամպերի բարենորոգումներու վրայ խօսեցաւ , եւ կարծեց Սուլթանին հասցոյց պատճառել՝ անոր նախարարները գովաբանելով , Սուլթանը խնդր սկսաւ , «Այո , ըստ , ապուշներ են : Ապապոյ մը կ'ուզէ՞ք » : Եւ որովհետեւ Վամպերի քաղաքավարութիւնը կը բողոքէր , Սուլթանը՝ ձայնը բարձրացնելով , «Ըսածս ճիշդ չէ՞ , հարցուց Սայիտ փաշային : — Այո , Տէր , » փութաց պատասխանել մեծ Եպարդուր , հաւանողական ժպիտով մը : Այն ատեն Ապուր-Համիդ՝ աղւակազէտին կողմը դառնալով , «Չբա՞ ձեպի ,

յարեց յաղթական , Եւ ամենքն ալ ասոր պէս են : Ապուշներ՝ » :

Ասով կ'ապացուի թէ ինչպիսի համարում մը ունի բարեխաճը այն անձերուն վրայ զոր իր իշխանութեանը մասնակից կ'ընէ : Զանոնք կը նկատէ իրեն հրաւորական օթովաններ , զորոնք կարող է կոտորել՝ եթէ երեք միասը մը ընեն առանց որ իր ամենակարող կամքը զայն հրամայե ըլլայ :

Նախորդ արարողապետը , Միւնիք փաշա , կ'ըսէր թէ «Ապուր-Համիդն է որ գինքը չըրջապառող մարդիկներն ապականուած է , Աւելի ճիշդ կ'ըլլայ բնէ թէ ապականուած ըլլալուն համար է որ Սուլթանը այդ մարդիկն ընտրած է : Ձեռք կրնար նմանապէս ընդունիլ կարծիքը այն «խղճագէտ»ներուն որոնք կը ջանան Սուլթանը չքմեղանքի ըսելով թէ ամենազգեցուն «քառարկիլլա»յի մը ազգեցութիւնը կը կրէ , թէ ամէն վարկեան կը խաբէն զինքը , թէ ճշմարտութիւնը երեք չի հասնիր մինչեւ իր ականջը , եւ թէ իրեն համար անկարելի բան մըն էր փրկել պետութիւն մը սր իր ձեռքը անցած ատենը արդէն բոլորովին տարալուծուած վիճակի մէջ էր :

Բայց եթէ այն բոլոր չարիքները որոնցմով կ'ողկաւոր Տաճկաստանը՝ զինքը չըջապառող անձերուն գործն են , առաւել եւս իրաւամբ իր գործն են , քանի որ ինքը միայն ձեռքին մէջ ունի թելերն այդ խառանձիկներուն որոնք իր ուղածին պէս կը չարթին եւ որոնք երեք չեն կրցած ձեռնարկեցութեան ամենատարած շաղձանք մը ցոյց տալ :

Ճշմարտութիւնը այն է որ Սուլթան Համիտ շատ յամառ է իր գաղափարներուն մէջ , եւ եթէ միայն յոյի ազգեցութիւններ կը կրէ , պատճառը այն է որ ատոնք այն միակ ազգեցութիւններն են զոր կ'ուզէ կրել , իրեն տըրւած խորհուրդներուն այն ատեն միայն կը հետեւի երբ անոնք ամեն կերպով համաձայն են իր զիտաւորութիւններուն :

Պոլսը ջարդէն յետոյ , շատ մը անձնատուութիւններու կարծիքը հարցուց այն ժողովներէն վրայ որոն պէտք էր հետեւիլ երկրին մէջ խաղաղութիւնը վերանստատուելու համար , այն սերտ ու խիղճ ունեցող սակաւաթիւ անձերէն մին որ Ելլաղդի մէջ մոլորած են , իմին պէս անեկապաշտ , յորդանց գինքը որ խորին

ու արմատական բարենորոգում մը ի գործ դնել՝ ազատական ուղղութիւնամբ, եւ այդ ուղով ծրարելու մը ներկայացուց իրեն՝ Սուլթանը սաստիկ բարկացաւ, եւ այդ օրէն ի վեր այդ մարդը երեսէ ինկած է։ Ընդհակառակն բուեց որ իզդէթ պէյ իրեն խորհուրդ տար նորանոր խնամութեան միջոցներ և ձեռք առնել՝ որպէս զի այն ամենակարող «սիրելի» դառնար, զոր ամէն ոք կը յիշէ։ Ամէն բռնաւարտ պէս, Ապտիւլ-Համիտ իր չուրջը ուրիշ բան չի կրնար հանգուր թել բայց եթէ ամենաբացարձակ հպատակութիւնը, կրաւորականութիւնը։

Կ'ըսեն նաեւ թէ Սուլթանը երբեք չէր իմանար բուն ճշմարտութիւնը, Սխալ է. ան ամէն բան կը տեսնէ, ամէն բան կը կարգայ, ամէն բան կ'իմանայ, չնորհիւ իր արտակարգ յիշողութեան, իր անշարժ աշխատութեան եւ անհամար լրտեսներուն։

Գալով այն խօսքերն թէ իրեն համար անկարելի էր փրկել իր պետութիւնը, պէտք կ'այ ապկիտ անհիմ փաստի մը վրայ ծանրանալ, Ապտիւլ-Համիտ երբեք չէ փորձած իր երկիրը վերականգնել, ընդհակառակն քանակաւ եւ ինքն տարիէ ի վեր ամէն բան ըրաւ զայն կործանելու համար, խեղդեց նորածին աշխատականութիւնը, ու իր Ժողովրդին համար կըրնար յարութիւն մը ըլլալ, անկախութեան ու եւէ կամեութիւն օրօրեցնէ խեղդեց, խորամանկութեան միջոցով իշխանութիւնը ձեռք անցուց, խարդախութեան միջոցով զայն ձեռքը պահեց եւ բռնութիւններով ամրացուց, հայրենասիրութիւնը անգամայն անկարգեց, ինքզինքը ապականեց, ջարդեց բովանդակ ազգաբնակչութիւններ իր պետութեանը, որու շատ մը մասեր թոյլ առաւ որ օտարը գրաւէ։ Եւ ուրիշ բանի չլքարդելով բայց եթէ ամբողջական զանց որուն վրայ ամէն գնով որոշած է մնալ, իր հարստահարչական ուժին տարբեր քաղցեց «Ֆաւորիթ իլդիմ» ի, լրտեսութեան, սպիտակեան, վարչական, անիշխանութեան, բռնութեան, անպիտանութեանց, կաշառքի, իր ոսկիով յոփառեցած «սիրելիներ»ուն յափշտակութիւններուն եւ իրարու հետ ունեցած վէճերուն, վերջապէս ամէն տեսակ անօրէնութեանց, բռնութեանց եւ անարդարութեանց մէջ։

Ապտիւլ-Համիտ ահաւելի կերպով չարաչար գործածած է երկու նշանաբաններ՝ միացած, որոնց իւրաքանչիւրը, իր պետութիւնն շատ

աւելի հզօր պետութեան մը մէջ ի գործ դրուելով, զայն երկու անգամ կործանեցին, «Տէրութիւնը, ե՛ս եմ», եւ «Ինձմէ յետոյ՝ ջրհեղեղը»։

Բայց ո՞վ զիտէ թէ այն ջրհեղեղը զոր Ապտիւլ-Համիտ կը պատրաստէ իր յաջորդին, պաշարն պիտի չլիարարէ։

ԺՈՐԺ ՏՈՐԻՍ

ՀԱՅ ԷՋԵՐ

— 0 —

ՅՈՐՍ ՎԱՐԱԳՈՅՐՈՎ ԿՍՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ՍԸ

ՎԱՐԱԳՈՅՐ Ա.

(Տեսարանն է Խորհեմ եպիսկոպոսի պատկերը սենեակը։ Վարացոյր բացուելուն պէս Նորին Սրբազնութիւնը կ'երեւայ աշխարհականի հագուստով թոկնաքոռի մը վրայ նսած՝ ձեռն ի ձախիս խորհելով։ Քանի մը վայրկեան անցնելէ ետք զանգակը կը զարնէ, փոքրատուր ներս կը ընկնի)։

Խոր. — Զմարու պատրաստութիւններ տե՛ս, պի՛շ օրէն Իզմիր պիտի երթանք եւ քի՛շ օրէն պիտի դառնանք։

Փոք. — Զեր հրամանացը հնազանդելու պատրաստ եմ, Սրբազան։

Խոր. — Զմարդըութեան համար յատկապէս լաթ չինել տուր. այս հանգերններովս չեմ կրնար ճամբորդել, ինչու որ չողենաւին մէջ կ'աղտոտին։ Շողենաւին մէջ հանգնելու համար սեւ քաղմիրէ բանթալօն մը, քառիֆէ ծիւլէ մը, չորս քրավաթ, հինգ զոյգ զոյգ բանթալօն, զոյգ մը ակնոց, երկու զոյգ գուլպայ ...

Փոք. — Մառայ եմ, Սրբազան, Նոյն նա հապտին նաւը դարձաւ։

Խոր. — Նրկու զոյգ գուլպայ, չողենաւին մեջ պառկելու համար փոքրիկ քարեօլա մը, անկէ հաքը դէմը մը ա՛ն որ չողենաւին մէջ դործածեմ, որպէս զի այս գէմքը չաւրըլի, այս ամէնը դնա ա՛ն եւ ստակները հրաւիրակներէն ուզէ։

Փոք. — Շատ աղէկ։

Խոր. — Նրթայնիքէն սա նամակներն ալ Մարսիլիոյ նամակատունը ձգէ, պէտքի բաներ

A.R.A.R.®

digitised by